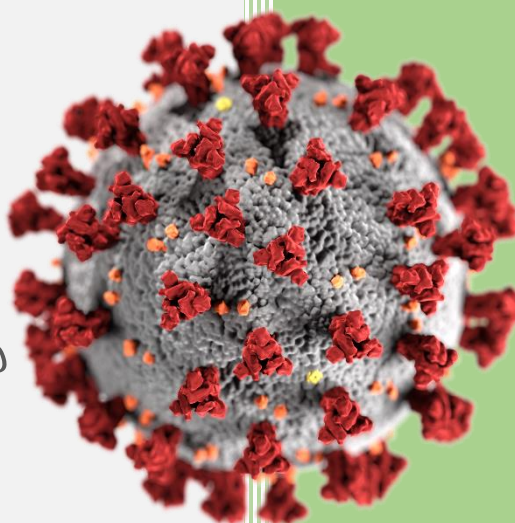

دانشگاه تربیت مدرس

دیدهبانی علمی بیماری کووید ۱۹

گزارش علمی

Scientific Report

تأثیر شیوع ویروس کرونا بر تعهدات قراردادی

سیدحسین طباطبایی^۱، امیرحسین جوان^۲

استادیار گروه حقوق بین‌الملل دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس

sh.tabatabaei@modares.ac.ir

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق تجارت بین‌الملل دانشگاه شهید بهشتی

فضای مجازی آمیخته از اطلاعات علمی و شبه علمی است که ممکن است باعث سردرگمی استفاده‌کنندگان شود. هدف از این سلسله مباحث علمی، ارائه اطلاعات معتبر، دارای شناسنامه و تهیه شده توسط اساتید درباره کووید ۱۹ می‌باشد.

۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۹

گروه مطالعات علم و فناوری - ۲۱

بحران جهانی پدید آمده به دنبال شیوع ویروس کرونا بر وجوه مختلف زندگی بشری از جمله روابط بین اشخاص تأثیر گذاشته است. در این میان گزاره‌های حقوقی به دلیل آنکه متولی تنظیم روابط بین اشخاص هستند می‌بایست در صورت لزوم با توجه به تحولات جدید پیش‌آمده سریعاً روزآمد شوند و نهایتاً به تنظیم و مدیریت روابط در سطح جدید بپردازند. به همین علت است که رشته حقوق معمولاً در طول دوران بحران و پس‌بحران از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است (همچون بحران اقتصادی ۲۰۰۸). در سطور پیش رو، به نحو اجمالی مروری خواهیم داشت به حقوق تعهدات قراردادی در دوره شیوع ویروس کرونا.

طرح مسئله

بسیاری از تعهدات قراردادی به سبب شیوع ویروس کرونا و متعاقب آن وضع محدودیت‌های مختلف از سوی دولت‌ها از جمله تعطیلی کسب و کارها و توقف فعالیت ادارات، منع تردد و حمل و نقل و بسته شدن مرزهای کشورها، در مرحله اجرا با مشکلات فراوانی مواجه گردید و لاجرم متعهدین این قراردادها قادر به ایفاء به موقع تعهدات خود نگشتند. حال آیا متعهدله قراردادهای مذکور می‌تواند بواسطه عدم ایفاء به موقع تعهدات قراردادی، علیه متعهد این قراردادها اقامه دعوی مطالبه خسارت یا در فرض پیش‌بینی وجه التزام، مطالبه آن را نماید؟ در ادامه به پاسخ این سوال می‌پردازیم.

اول، تعهدات قراردادی و استثناء مربوطه

مطابق اصول شناخته شده «وفای به عهد یا Pacta sunt servanda» و «لزوم قراردادها»، طرفین یک قرارداد ملزم به ایفاء تعهدات قراردادی خود می‌باشند. با این حال باید توجه داشت استثنایی که در نظام‌های حقوقی مختلف بر این اصل وارد شده است «فورس مازور^۱ یا قوه قاهره^۲» می‌باشد. استثنایی که به متعهد اجازه می‌دهد تا در صورت وجود شرایط استناد به قوه قاهره از ایفاء تعهدات خود به طور موقت یا دائم معاف گردد. فلسفه وجودی قوه قاهره ریشه در نظام حقوقی و قانون مدنی فرانسه دارد^۳. قانونگذار ایرانی نیز در قانون مدنی، قوه قاهره را به عنوان استثنایی بر اصل وفای به عهد مورد شناسایی قرار داده است. وفق مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مدنی ایران، قوه قاهره به وضعیتی اطلاق می‌شود که مانعی خارجی، غیرقابل پیش‌بینی و غیرقابل دفع (غیر قابل احتراز) سبب گردد متعهد به طور دائم یا موقت قدرت ایفاء تعهدات خویش در قبال متعهدله را از دست بدهد. اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی (Unidroit) نیز در ماده ۷-۱-۷^۴ قوه قاهره را

^۱Force majeure

^۲Act of God

^۳Barry, Niklas, *The French Contract Law*, 2ed, Clarendon Press, Oxford, 1992, P.201

^۴Non-performance by a party is excused if that party proves that the non-performance was due to an impediment beyond its control and that it could not reasonably be expected to have taken the impediment into account at the time of the conclusion of the contract or to have avoided or overcome it or its consequences.

اینگونه توضیح می‌دهد: «در صورتی که متعهد ثابت کند که عدم اجرای قرارداد به سبب مانعی، خارج از کنترل وی بوده و از او به طور متعارف و معقول انتظار نمی‌رفت که در زمان انعقاد قرارداد آن مانع را در نظر بگیرد یا اینکه از آن اجتناب نماید یا بر آثار و نتایج آن چیره گردد، از اجرای تعهد معاف خواهد شد».

اثری که قوه قاهره بر قراردادهای می‌گذارد عمدتاً به دو صورت است:

الف) چنانچه مانع موقتی باشد، قرارداد به حالت تعلیق در می‌آید و پس از رفع مانع قرارداد ادامه یافته و متعهد ملزم به ایفای تعهدات خود می‌گردد.

ب) چنانچه مانع دائمی باشد یا قرارداد وحدت مطلوب باشد، قرارداد خاتمه می‌یابد.^۵ در هر دو صورت متعهد معاف از ایفای تعهدات می‌گردد. فلذا متعهدله امکان مطالبه خسارت تأخیر یا وجه التزام از وی نخواهد داشت.

دوم، کرونا و انطباق با استثناء مربوطه

شیوع ویروس کرونا و بالتبع آن محدودیت‌های وضع شده از طرف دولت‌ها برای مقابله و کنترل ویروس از جمله تعطیلی کسب و کارها و ادارات، لغو سفرهای خارجی و دیگر مسائل مستحدثه شرایط خاصی را بوجود آورده است که می‌تواند در اغلب روابط قراردادی امکان استناد متعهد به قوه قاهره را فراهم آورد تا وی از پرداخت خسارات تأخیر و یا وجه التزام معاف گردد. از آنجا که وضعیت ناشی شده از ویروس کرونا با سه معیار لازم جهت شناسایی یک وضعیت به عنوان قوه قاهره مطابقت دارد می‌توان قائل به تحقق قوه قاهره در وضعیت فعلی بود.^۶

لازم است فعالان اقتصادی و متعهدین قراردادهای در رابطه با قوه قاهره به چند نکته ذیل توجه نمایند. الف) با توجه به این که قوه قاهره خلاف اصل وفای به عهد و لزوم قراردادهای می‌باشد، لذا بار اثبات دعوی بر دوش مدعی است (البینه علی المدعی). البته صدور گواهینامه‌های قوه قاهره در این راستا می‌تواند کمک شایانی به متعهدین قرارداد بنماید.

ب) چنانچه تأخیر متعهد سبب برخورد قوه قاهره با انجام تعهد شده باشد، مورد از مصادیق علت خارجی نخواهد بود و متعهد ضامن است.^۷ بنابراین چنانچه موعد اجرای تعهد قبل از شیوع کرونا بوده است ولیکن به سبب استنکاف متعهد از

^۵Rimke, Joern, «Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and UNIDROIT Principle of International Commercial Contracts», kluwer, 2000, P.219

^۶ برخی از دولت‌ها مانند چین برای معاف کردن صادرکنندگان داخلی از انجام تعهدات قراردادی با خریداران خارجی حتی اقدام به صدور گواهینامه فورس ماژور کرده‌اند که می‌تواند در محاکم چین مورد استناد قرار گیرد. این گواهینامه از سوی CCPIT (China Council for the Promotion of International Trade) صادر گردیده است.

^۷ کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادهای، جلد چهارم، چاپ چهارم، شرکت سهامی انتشار، سال ۱۳۸۳، ش. ۷۸۹

اجرای به موقع قرارداد، اجرای قرارداد به ایام شیوع کرونا برخورد کرده‌است، متعهد امکان استناد به قوه قاهره را نخواهد داشت.

ج) قراردادهای معمولاً دارای قیودی در رابطه با لزوم ارسال اطلاعیه از جانب متعهد به متعهدله در رابطه با تعلیق اجرای تعهدات به سبب تحقق قوه قاهره می‌باشند. عدم ارسال این اطلاعیه‌ها در زمان مقتضی می‌تواند به منزله اعراض از حق استناد به فورس ماژور به شمار آید.

د) اگر طرفین یک قرارداد حسب بندی از بندهای شرط قوه قاهره که بیان می‌دارد در صورت بروز قوه قاهره طرفین می‌بایست به تبادل نظر پردازند و به تعدیل، تغییر یا اصلاح قرارداد مطابق شرایط پیش‌آمده مبادرت کنند، (در صورت وجود چنین بندی و) در صورت اقدام طرفین مطابق این بند، حتماً بایست توجه داشت در این مذاکرات اگر تصمیمی اتخاذ شود و تعهدی صریح یا ضمنی پذیرفته شود، در ماه‌های پیش رو دیگر نمی‌توان به راحتی دلیل عدم انجام تعهد را بحران کرونا عنوان کرد، زیرا در مذاکرات صورت گرفته مطابق بند مذکور، وجود کرونا احراز شده و دیگر وصف غیرقابل پیش‌بینی را نخواهد داشت. در واقع اگر هر یک از طرفین تعهد ضمنی یا صریحی را بدون مقید نمودن به امکان انجام با توجه به مسئله کرونا بپذیرد، در آینده و وقت سررسید انجام تعهد نمی‌تواند کرونا را قوه قاهره اعلام نماید؛ زیرا بعد از بروز آن دست به مذاکره و تغییر در قرارداد زده‌است و در زمان توافق جدید طبق اکثر غریب به اتفاق نظرات پیش‌بینی‌ای برای پایان آن اعلام نشده‌است. بویژه در نظام‌های حقوقی متأثر از نظام حقوقی رومی-ژرمنی که "غیرقابل پیش‌بینی بودن" را از عناصر مهم احراز قاهره می‌دانند و نظام حقوقی ایران نیز چنان که ذکر شد به همین نظر گرایش دارد، توجه به این معنا ضروری می‌نماید. در پایان، این سطور را با یک درخواست و یک پیام به پایان می‌بریم.

درخواست از مردم

در طول مذاکرات احتمالی، نگارش برای تعدیل و تغییر قرارداد و هرآنچه که تعهد جدیدی محسوب می‌شود، به جوانب مختلف قوه قاهره (اثرات ویروس کرونا) توجه لازم مبذول شود و در صورت امکان از متخصص مربوطه مشورت گرفته شود تا تعهد غیرقابل انجامی به عهده گرفته نشود.

پیام برای سیاست‌گذاران

در حال حاضر با توجه به بحران‌های اقتصادی ناشی شده از کرونا و پیش‌بینی‌های صورت گرفته در خصوص اثرات این بحران بر اقتصاد و تحقق تورم در دوران پسا کرونا، به احتمال قوی بسیاری از قراردادهای منعقد شده در دوران پیشاکرونا، با صعوبت و دشواری در مرحله اجرا روبرو خواهند شد. فلذا شایسته است قانون‌گذار و مراجع ذیصلاح ضمن توجه به بحث قوه قاهره تدابیر لازم را اتخاذ نمایند.